

ศิลปกรรมภายใต้แนวคิด “อนุสาวรีย์” สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว Arts under the Concept of “Monument”, the Reign of King Vajiravudh

เนืออ่อน ขวัญทองเขียว

Nuaon Khrouthongkhieo

รองศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Associate Professor Faculty of Humanities and Social Sciences Suan Dusit University

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง พระราชประสงค์ในการสร้างงานศิลปกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้รับบทความ 1 ธันวาคม 2562 แก้ไข 27 เมษายน 2563 อนุมัติให้ตีพิมพ์ 25 พฤษภาคม 2563

บทคัดย่อ

ศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลายประเภท ทั้งงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ได้แก่ หอประชุม โรงเรียนวิชาวุฒวิद्याลัย ตึกบัญชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุสาวรีย์ทหารอาสา อนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถี สะพานชุดเจริญ และจิตรกรรม ภายในโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม ศิลปกรรมเหล่านี้ในภาพรวมสะท้อนแนวคิดสำคัญที่เพิ่งปรากฏในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเด่นชัดมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงสร้างงานศิลปกรรมภายใต้แนวคิด “อนุสาวรีย์” ตามแบบตะวันตกเพื่อสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมกันให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ ท่ามกลางวิกฤตการณ์สำคัญทั้งการถูกทำลายพระราชอำนาจจากกลุ่มผู้ก่อการกบฏ ร.ศ. 130 ตั้งแต่ต้นรัชกาลและการขาดความสามัคคีร่วมกันของคนในชาติ

คำสำคัญ: ศิลปกรรม, อนุสาวรีย์, ความทรงจำ, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

Abstract

The arts were created in the royal intension of King Vajiravudh, there are several types of architecture, sculpture and painting including the auditorium of Royal Page School (now Vajiravudh Collage) and Commander’s Building in Chulalongkorn University (now Faculty of Arts’ building), Anusaowaree Taham a-sa, Anusaowaree Yuthahatti, Chareon bridges series and the painting in Anatasamakhom Throne-hall. These works of art reflect on the new concept that had recently appeared in the reign of King Chulalongkorn and been more pronounced in the reign of King Vajiravudh. King Vajiravudh created arts with the concept “monuments” from the western to create the history and memories together to come up with the nation among the major crisis, both the authority being challenged by the terrorist, RS 130 (1911 A.D.) since the beginning of the reign and the disunity of peoples in the nation.

Keywords: Arts, Monument, Memories, King Vajiravudh

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเดินทางไปศึกษาต่างประเทศตั้งแต่เยาว์วัยและได้รับการแต่งตั้งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร แทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงศึกษาที่อังกฤษเป็นเวลา 9 ปีก่อนเสด็จกลับกรุงเทพฯ การที่ทรงประทับต่างประเทศเป็นเวลานานทำให้ทรงขาดความใกล้ชิดกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระราชปิตุลาของพระองค์ เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ ทรงรู้สึกว่าคุณทำหายพระราชอำนาจจากคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพระประยูรญาติของพระองค์เอง หรือจากกลุ่มนายทหารที่ควรจะจงรักภักดีต่อพระองค์ รวมทั้งผู้ที่มีการศึกษาและมีหัวก้าวหน้าที่เริ่มไม่พอใจกับรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย โดยเฉพาะเมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ที่สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มกบฏกลับกลายเป็นทหารในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ซึ่งควรจะทำหน้าที่ดูแลปกป้องพระองค์¹ ประกอบกับความหวาดกลัวอิทธิพลของชาติตะวันตกและกระแสการปฏิเสธรูปการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าปัญหาที่สำคัญที่สุดของสยาม คือ การขาดความสามัคคีระหว่างคนในชาติ

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองโดยสร้างรัฐสมัยใหม่ ที่เรียกว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เป็นผลสำเร็จแต่เป็นเพียงการได้มาซึ่งพื้นที่และอำนาจในการปกครองเท่านั้น ในขณะที่คนยังขาดจิตสำนึกร่วมชาติ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มชาวจีนซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจในสยามที่ยังคงผูกพันกับเมืองแม่ หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เพิ่งถูกรวมเข้ามาเป็นประชากรส่วนหนึ่งของรัฐ เช่น ลาวล้านนา ลาวอีสาน หัวเมืองมลายู ฯลฯ ซึ่งยังคงภักดีต่อผู้นำของตน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวว่าเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในชาติ ทรงใช้ลัทธิชาตินิยมและคำขวัญ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” เพื่อสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของความเป็นชาติโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นจุดรวมสูงสุด

เมื่อกล่าวถึงการสร้างงานศิลปกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีงานสำคัญ 2 ชิ้นที่เน้นวิเคราะห์งานสถาปัตยกรรม คือ งานของ ชาตรี ประภิตนันทการ เรื่อง *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม และ สมชาติ* จึงสิริอารักษ์ เรื่อง *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามสมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2480* งานของ ชาตรี ประภิตนันทการ วิเคราะห์ว่างานสถาปัตยกรรมที่สร้างตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ชาตินิยมในรูปแบบที่เรียกว่าราชาชาตินิยม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปลุกเร้าความรู้สึกชาติด้วยการสร้างสัญลักษณ์บางอย่างให้เป็นภาพตัวแทนของความเป็นชาติ ซึ่งในที่นี้คืองานสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ที่แสดงอัตลักษณ์ของชาติไทย สะท้อนฐานานุศักดิ์ซึ่งเป็นเครื่องหมายของพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูง² ในขณะที่งานของ สมชาติ จึงสิริอารักษ์ เน้นวิเคราะห์สถาปัตยกรรมไทยที่ได้รับรูปแบบมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกและเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศความเป็นชาตินิยมทางวัฒนธรรมด้วยการเลือกรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่แสดงถึงความเก่าแก่และคุณค่าของสถาปัตยกรรม

¹ เทพ บุญตานนท์. (2559). *การเมืองในการทหารไทยสมัยรัชกาลที่ 6*. หน้า 67.

² ชาตรี ประภิตนันทการ. (2550). *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม*. หน้า 209, 241.

ไทยโบราณมาใช้สนับสนุนแนวคิดชาตินิยมของพระองค์ แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงปรับใช้สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกโดยเฉพาะการออกแบบแผนผังและประโยชน์ใช้สอย¹

ในที่นี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าศิลปกรรมที่ได้รับการสร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น สถาปัตยกรรมประเภทสถานศึกษา อนุสาวรีย์ สะพาน หรืองานจิตรกรรมฝาผนัง โดมพระที่นั่งอนันตสมาคม ฯลฯ ถูกสร้างขึ้นภายใต้แนวคิดชาตินิยมในฐานะที่เป็น “อนุสาวรีย์” ตามแบบตะวันตกเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมกันของคนในชาติ

ตัวอย่างงานศิลปกรรมภายใต้แนวคิด “อนุสาวรีย์” สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการศึกษางานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีงานศิลปกรรมหลายประเภทที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างความทรงจำทำนอง “อนุสรณ์สถาน” หรือ “อนุสาวรีย์” เพื่อรำลึกถึงพระองค์ เช่น อาคารหอประชุม โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย และตึกบัญชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงตัวพระองค์รวมทั้งพระราชบิดาของพระองค์ อนุสาวรีย์ทหารอาสาที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพื่อระลึกถึงการนำประเทศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 อนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อว่าค้นพบครั้งแรกในสมัยของพระองค์ สะพานชุด “เจริญ” ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างในวันเฉลิมพระชนมพรรษาโดยมีสัญลักษณ์สื่อถึงพระองค์ ในรูปแบบต่าง ๆ รวมไปถึงงานจิตรกรรมภาพพระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ภายในโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม ฯลฯ ศิลปกรรมที่ยกตัวอย่างมานี้สะท้อนพระราชประสงค์สำคัญร่วมกัน คือ การสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมกันให้กับคนในสังคมโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ภายใต้แนวคิดการเป็นอนุสรณ์สถานหรืออนุสาวรีย์ที่หยิบยืมมาจากโลกตะวันตก ในที่นี้ผู้เขียนจะยกตัวอย่างเพื่อสนับสนุนแนวคิด ดังนี้

1. อาคารหอประชุม โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยหรือเดิมชื่อโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตั้งแต่ต้นรัชกาล ได้รับการออกแบบโดยมีสเตอร์ เอ็ดเวิร์ด ฮีลีย์ (Edward Healey) ครูใหญ่โรงเรียนช่างกรรมศึกษาธิการ เมื่อออกแบบแล้วเสร็จทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรเป็นผู้ดูแลก่อสร้าง แรกสร้างมีหอสมุด ที่พักนักเรียน อาคารเรียน อาคารออกกำลังกาย จำนวน 5 หลัง² อาคารที่เรียกว่าหอสมุดหรือหอประชุมตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางโรงเรียนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกฝั่งคลองเปรมประชากร เป็นสถาปัตยกรรมไทยเครื่องไม้ที่ตั้งอยู่บนเสาคอนกรีต (รูปที่ 1) หลังคาหอประชุม ตกแต่งแบบไทยประเพณี หน้าบันทั้งสี่มีลวดลายประดับแตกต่างกัน หน้าบันทิศตะวันออกมีมุขประเจิดประดับด้วยชิวาธบนพาน 2 ชั้นและมีฉัตร 5 ชั้นประดับทั้งสองข้าง (รูปที่ 2) ทิศตะวันตกประดับรูปหงส์พินาน ทิศเหนือเป็นพระครุฑพ่าห์ และทิศใต้เป็นลายอุณาโลมประดิษฐานในบุษบกเหนือกรีน การนำตราวชิราวุธ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระองค์มาประดับหน้าบันด้านทิศตะวันออกของอาคารหอประชุมจึงเป็นการย้ำเตือนให้เห็นถึงพระกรุณาธิคุณของพระองค์ว่าเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้

¹ สมชาติ จึงสิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามสมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2480*. หน้า 281, 383.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.ศ.4/59 โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (11 มกราคม 2453-20 ธันวาคม 2467)

รูปที่ 1 อาคารหอสวดหรือหอประชุมโรงเรียนนวิชาวุธเมื่อแรกสร้าง¹

รูปที่ 2 หน้าบันด้านทิศตะวันออก หอประชุมโรงเรียนนวิชาวุธวิทยาลัย

สมชาติ จิงสิริรักษ์ อธิบายว่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นสถาปัตยกรรมแบบชาตินิยมเพราะเหตุผล 2 ประการคือ หนึ่ง โรงเรียนแห่งนี้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเหมือนวัดวาอารามที่สวยงามทั้งหลาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า คือ สัญลักษณ์แห่งความเป็นไทยทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม และสอง สถานที่แห่งนี้ถูกสร้างโดยพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ที่ทรงประกาศอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้คนไทยยึดถือ อีกทั้งเป็นสถานที่ที่ป่มเพาะให้นักเรียนมีความยึดมั่นอย่างยั้งในองค์พระมหากษัตริย์ โดยปรากฏในกิจวัตรประจำวันของนักเรียนที่หลังจากสวดมนต์เสร็จแล้ว ต้องยืนร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาพิเศษให้นักเรียนโรงเรียนนี้ได้เข้าเฝ้าถวายงานอย่างใกล้ชิด²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ภ.51M_000070 หอประชุมโรงเรียนนวิชาวุธวิทยาลัย

² สมชาติ จิงสิริรักษ์. (2553). *เล่มเดิม*. หน้า 385.

2. ตึกบัญชาการหรือตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตึกบัญชาการหรือตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาย (รูปที่ 3) เป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริขยายการจัดการศึกษา ทรงเห็นว่าการศึกษา ระดับชั้นอุดมศึกษาควรเป็นสาธารณะอาชีพของราษฎร¹ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกโรงเรียนมหาดเล็ก เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนและสถาปนาขึ้นใหม่ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453 พระราชทานนามว่า “โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชบิดา โดยใช้เงินคงเหลือจากการที่ราษฎรเรียไรสร้างพระบรมรูปทรงม้ามาใช้เป็นทุนของโรงเรียนแห่งนี้

อาคารดังกล่าวมีความสูง 2 ชั้น มีแผนผังเป็นรูปตัวอี E ประกอบไปด้วยมุข 3 มุข มุขกลางเป็นประธานมีมุขริมซ้ายและขวาเชื่อมด้วยปีกซึ่งทำเป็นห้องสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุขกลางเป็นมุขทางเข้า ประกอบด้วย โถงทางเข้าใหญ่ จุดตัดตรงกลางอาคารมีบันไดขนาดใหญ่ขึ้นสู่ชั้นบน มุขริมซ้ายและขวาประกอบด้วยห้องโถงขนาดใหญ่ ทั้งหมดล้อมรอบด้วยระเบียงอีกชั้นหนึ่ง จุดเด่นของอาคารอยู่ที่หลังคาที่ผสมสถาปัตยกรรมไทย และสถาปัตยกรรมเขมร ที่หน้าบันมุขกลางทั้งทิศเหนือและใต้ประดับประติมากรรมรูปครุฑยุคหน้าบันมุขใต้ชื่อ ด้านทิศเหนือประดับตราอาร์มแผ่นดิน (รูปที่ 4)

รูปที่ 3 ตึกบัญชาการหรือตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.1.3/19 พระราชดำรัสเฉลิม พ.ศ. 2460-2462 (21 ตุลาคม 2460-19 ธันวาคม 2462)

รูปที่ 4 หน้าบันด้านทิศตะวันออกมุขกลางประดับครุฑยุคนาคและมุขลดประดับตราอาร์มแผ่นดิน

สัญลักษณ์ที่หน้าบันอาคารทั้งที่เป็นตราอาร์มแผ่นดินคู่กับนารายณ์ทรงครุฑให้ความหมายที่สอดคล้องกับตัวอาคาร กล่าวคือ ตราอาร์มแผ่นดินได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นตราสัญลักษณ์ที่เลียนแบบตะวันตกโดยมีจุดเด่นอยู่ที่พระมหากษัตริย์มงกุฎเปล่งรัศมี หมายถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ ด้านล่างเป็นภาพจักรและตรีไชว หมายถึง ราชวงศ์จักรี การประดับตราอาร์มแผ่นดินซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบริเวณประตูทางเข้าจึงเป็นการย้ำให้รู้ว่าอาคารหลังนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระองค์ สอดรับกับหน้าบันรูปครุฑยุคนาคซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของพระนารายณ์ หมายถึง องค์พระมหากษัตริย์เช่นกัน

3. อนุสาวรีย์ทหารอาสา

อนุสาวรีย์ทหารอาสาสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ทหารไทยที่ไปร่วมรบและเสียชีวิตในสมรภูมียุโรปในสงครามโลกครั้งที่ 1 สงครามโลกครั้งนี้จบลงด้วยฝ่ายสัมพันธมิตรรวมทั้งกองทัพสยามเป็นผู้มีชัย นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงภาคภูมิใจพระทัยและถือเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ของชาติ เมื่อกองทหารอาสาเดินทางกลับถึงไทยเดือนกันยายน พ.ศ. 2462 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีรับขวัญทหารและเฉลิมฉลองชัยชนะตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง ทรงจัดงานรื่นเริงต้อนรับและทำพิธีฝังอัฐิทหารอาสาที่เสียชีวิตระหว่างสงคราม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสาและเสด็จพระราชดำเนินวางพวงมาลาเพื่อคารวะดวงวิญญาณทหารผู้เสียชีวิตรวมทั้งสิ้น 19 นาย¹

ในเอกสารกระทรวงนครบาล ระบุว่าหนังสือพิมพ์ Bangkok Time ลงข่าวการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอนุสาวรีย์ว่าจะต้องไม่อยู่ในที่ห่างไกลหรือเปลี่ยวผู้คน ต้องอยู่ในที่ ๆ มีคนสัญจรไปมาแล้วเห็นอนุสาวรีย์นี้ได้ทุกวันและจะต้องมองเห็นอนุสาวรีย์นี้ได้พร้อม ๆ กับวัดพระแก้ว กระทรวงกลาโหม และแม่น้ำเจ้าพระยา² ในครั้งแรกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสาที่จังหวัดนครปฐม

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.20.8/35 งานฉลองพระนครและฉลองขวัญทหารอาสา (20-25 กันยายน 2462)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.20.8/34 การสมโภชพระราชอาณาจักรพ้นจากสภาพสงครามและพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่กองทัพซึ่งกลับจากราชสงคราม (3 กันยายน-11 ตุลาคม 2462)

โดยตั้งไว้ระหว่างกลางถนนราชวิถีติดกับถนนทรงพล ทรงกะงบประมาณก่อสร้างไว้ราว 31,250 บาท แต่เนื่องจากขาดแคลนงบประมาณจึงพักไว้¹

ลักษณะอนุสาวรีย์ทหารอาสาที่ท้องสนามหลวง (รูปที่ 5) เลียนแบบเจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะสุโขทัย ตัวเรือนธาตุมีแผ่นจารึกหินอ่อนประดับทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านกล่าวถึงเหตุผลแห่งการประกาศสงคราม การประกาศรับทหารอาสาสมัคร การจัดกำลังรบ และอธิบายเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสาวรีย์เพื่อให้คนไทยทั้งหลายได้ระลึกถึงและนำไปเป็นแบบอย่างอันดีงาม จารึกอีก 2 ด้านระบุชื่อทหารผู้สละชีวิตและสถานที่ที่เสียชีวิต การสร้างอนุสาวรีย์ทหารอาสาแห่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนไทยจากที่เคยสร้างสถูปหรือเจดีย์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือสร้างเพื่ออุทิศบุญกุศลให้กับผู้ตายตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซึ่งมักปรากฏอยู่ในวัดหรือศาสนสถาน แต่อนุสาวรีย์ทหารอาสาแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างในพื้นที่สาธารณะเปิดโล่งให้ผู้คนเข้าถึงได้ง่าย สะท้อนแนวคิดการสร้างอนุสาวรีย์ในความหมายแบบตะวันตกแม้ว่าจะยังคงยึดติดรูปแบบสถูปเจดีย์แบบไทยประเพณีอยู่ก็ตาม

รูปที่ 5 อนุสาวรีย์ทหารอาสา สนามหลวง

เมื่อพิจารณาถึงข้อความในจารึกที่ทรงสรรเสริญทหารผู้สละชีพถวายเป็นราชพลีเพื่อแม่เกียรติคุณของกรุงสยามและรักษาความศักดิ์สิทธิ์แห่งธรรมะในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ อนุสาวรีย์แห่งนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงที่บรรจุอัฐิของทหารที่เสียชีวิตเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงความจงรักภักดีที่มีตัวพระองค์ ความสามัคคีของคนในชาติ รวมทั้งเกียรติภูมิของไทยที่มีไม่น้อยหน้านานาชาติ สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระองค์ที่ทรงมีพระราชประสงค์สร้างความสามัคคีและปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นร่วมกันผ่านเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์โดยมีอนุสาวรีย์เพื่อเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าว

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล.18/4 อนุสาวรีย์ทหารอาสาในงานพระราชสงคราม (7 สิงหาคม 2462-19 กรกฎาคม 2465)

4. อนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ยุทธหัตถีที่ดอนเจดีย์ แขวงเมืองสุพรรณบุรี เนื่องจากพระองค์มีพระราชประสงค์ศึกษาพงศาวดารครั้งพระนเรศวรชนช้างกับ พระมหาอุปราชา ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระทวีประชาชน (อ๊อ กรรณสูต) ผู้สำเร็จราชการเมืองสุพรรณบุรี ออกสืบหาร่องรอยตามบันทึกในพงศาวดาร¹ เมื่อทรงคาดว่าพบพระเจดีย์ยุทธหัตถีแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพิธีบวงสรวงและสร้างอนุสาวรีย์ครอบทับพระเจดีย์องค์เก่า

ในพระราชพิธีบวงสรวงสมโภชพระเจดีย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิพนธ์ ไขศานาเป็นคำฉันทขึ้นใหม่มีเนื้อหาแสดงบุญญาภิหารของพระองค์ที่พบพระเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์องค์นี้แม้ว่า เหตุการณ์ดังกล่าวจะผ่านไปกว่า 300 ปี ใน เทศนาเสื่อป่า วันที่ 28 มกราคม พ.ศ. 2456 ทรงย้ำความสำคัญ ของพระเจดีย์ยุทธหัตถีว่าเป็นสิ่งแสดงถึงชัยชนะในครั้งนั้นซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไทยกลายเป็นชาติไทย ที่มีอิสรภาพสมบูรณ์มาจนทุกวันนี้² ในหนังสือพิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456 ลงข่าวการพบ ยอดธงชัยที่เป็นรูปชิวราวุธประดิษฐานอยู่เหนือหลังครุฑทำด้วยสำริดพร้อมด้วยเครื่องถ่วงตาชั่งของพม่า บริเวณที่ประทับขณะแฉ้วถางทางเพื่อรับเสด็จในพระราชพิธีบวงสรวงสมโภชพระเจดีย์³ เหตุการณ์ดังกล่าว ยิ่งตอกย้ำถึงบุญญาธิการของพระองค์ หากวิเคราะห์ช่วงเวลาแห่งการค้นพบพระเจดีย์ยุทธหัตถีที่เกิดขึ้น ภายหลังเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 สอดรับกับการที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น ในสังคมโดยเฉพาะชนชั้นนำที่ขาดความเชื่อมั่นในตัวพระองค์ เหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 มีความสำคัญยิ่ง เกิดขึ้นภายหลังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์เพียงปีเศษ เป็นการรวมกลุ่มของทหาร และพลเรือนที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยลตอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมาย แม้ว่ากลุ่มกบฏจะถูกจับกุมก่อนลงมือกระทำการ แต่ได้สร้างความสะเทือนพระราชหฤทัยให้กับพระองค์อย่างมาก ทรงรู้สึกสูญเสียพระราชอำนาจและความนิยม ทรงระแวงพระทัยในตัวเสนาบดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และ พระบรมวงศานุวงศ์ว่ามีส่วนร่วมในการก่อเหตุครั้งนี้⁴

น่าสังเกตว่าภายหลังจากที่พระองค์เสวยราชสมบัติได้ไม่นาน ปัญหาทางสังคมและการเมืองรูปแบบใหม่ ๆ เริ่มปรากฏขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการที่ทรงถูกท้าทายพระราชอำนาจจากกบฏ ร.ศ. 130 รวมทั้งกระแส การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชนชั้นกลางที่เริ่มไม่พอใจต่อการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสิทธิขาดแต่เพียงผู้เดียว ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ทำให้พระองค์ทรงใช้นโยบายต่าง ๆ เพื่อยืนยันสิทธิอันชอบธรรมแห่งพระราชอำนาจ ซึ่งลัทธิชาตินิยมเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงเลือกนำมาใช้ ทรงสร้าง ความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นในชาติด้วยการค้นคว้าแสวงหาอดีตที่รุ่งเรืองและยาวนาน ทรงสร้างความทรงจำ ร่วมกันของคนในชาติผ่านงานศิลปกรรม ทรงชี้ให้เห็นว่าศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมโบราณของสยาม ตลอดจนเรื่องราวประวัติศาสตร์ในอดีตของชาติเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนในชาติต้องตระหนักถึง เรียนรู้ และ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. 6บ.12/9 ก่อสร้างพระเจดีย์ที่ดอนเจดีย์ แขวงเมืองสุพรรณบุรี (6 กันยายน 2456-17 สิงหาคม 2513)

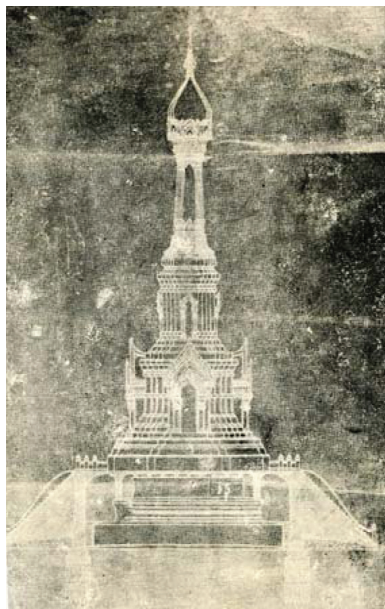
² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 บ.16.6/4 เสื่อป่า พระราชดำรัสในงานบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวร ณ พระสถูป ตำบลดอนเจดีย์ (28 มกราคม 2456)

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.20.16/39 พระราชดำรัสในงานบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ พระสถูป ตำบลดอนเจดีย์ (4-18 กุมภาพันธ์ 2456) บำเหน็จความชอบแก่กองทหารซึ่งกลับจากราชสงคราม (3 กันยายน-11 ตุลาคม 2462)

⁴ กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์. (2524). พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย. หน้า 94-96.

ทำความเข้าใจ พระราชดำริที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถีจึงเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งช่วยเสริมอุดมการณ์ชาตินิยมเพื่อตึงความภักดีมาสู่สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

อนุสาวรีย์ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างครอบทับพระเจดีย์ยุทธหัตถีองค์เก่าได้รับการออกแบบโดยกรมศิลปากร มีลักษณะใกล้เคียงกับเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ในศิลปะสุโขทัย ฐานด้านล่างสุดเป็นฐานเขียงต่อด้วยชุดฐานบัวคว่ำบัวหงายคาดประดับท้องไม้ด้วยลูกแก้วอกไก่ มีมุขทำเป็นบันไดยื่นออกมาด้านหน้าทั้ง 4 ด้าน เหนือขึ้นไปทำเป็นเรือนธาตุซ้อนลดหลั่นกัน 2 ชั้น เจาะคูหาตรงกลางทั้ง 4 ด้าน แต่ละคูหาประดับด้วยซุ้มซ้อนลดหลั่นกัน เหนือขึ้นไปคล้ายเรือนธาตุที่ยึดตัวสูงขึ้นไป เจาะช่องทั้ง 4 ด้าน รองรับส่วนที่เป็นดอกบัวตูมหรือพุ่มข้าวบิณฑ์ (รูปที่ 6) แต่เนื่องจากการขาดแคลนพระราชทรัพย์จึงทำให้พระเจดีย์ยุทธหัตถีที่เป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นี้ไม่ได้รับการสร้างในสมัยของพระองค์

รูปที่ 6 อนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถี¹

ชาติรี ประกิตนทการ ตั้งข้อสังเกตว่าสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสะท้อนแนวคิดเรื่องชาตินิยมแบบราชาชาตินิยมที่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การปลุกเร้าความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นผ่านสัญลักษณ์บางอย่างด้วยการสืบเสาะค้นคว้าหาอดีตที่โดดเด่น ชัดเจน และจดจำได้ง่ายขึ้นมานำเสนอให้คนทั่วไปได้ยึดเหนี่ยว สร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกชาตินิยมยิ่ง ๆ ขึ้นไป²

5. สะพานชุด “เจริญ”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานชุด “เจริญ” จำนวน 6 สะพาน

¹ จมื่นอมรรตธรรณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). (2520). พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องอนุสรณ์ดอนเจดีย์พระนเรศวร. หน้า 93.

² ชาติรี ประกิตนทการ. (2550). *เล่มเดิม*. หน้า 237.

ได้แก่ สะพานเจริญรัช 31 สะพานเจริญราษฎร์ 32 สะพานเจริญพาศน์ 33 สะพานเจริญศรี 34 และสะพานเจริญสวัสดิ์ 36 ซึ่งทั้งหมดอยู่ในกรุงเทพฯ ในขณะที่สะพานเจริญศรีท้าวอยู่ในจังหวัดนครปฐม

สะพานชุดเจริญทั้ง 6 สะพานถูกสร้างในช่วงต้นรัชกาลและทรงใช้คำว่า “เจริญ” นำหน้าชื่อสะพานเพื่อไม่ให้ปะปนกับ “เฉลิม” ของรัชกาลก่อนหน้า¹ สะพานชุดเจริญในภาพรวมมีโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก มีลวดลายประดับตกแต่งงดงาม บ้างออกแบบโดยใช้พระนามภักไธยย่อของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือเหตุการณ์สำคัญในปีนั้น ๆ เช่น สะพานเจริญรัช 31 (รูปที่ 7) ที่กลางสะพานมีพระนามภักไธยย่อ วปร. (วชิราวุธ ปรมราชาธิราช) ที่ราวลูกทรงสะพานมีรูปเสื่อยืนถือดาบเรียงรายหันหน้าไปหาชื่อสะพานที่อยู่ตรงกลาง (รูปที่ 8) รูปเสื่อยืนถือดาบเป็นสัญลักษณ์ของเสือป่ารักษาพระองค์ซึ่งปีทีโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานเจริญรัช 31 เป็นปีกำเนิดของเสือป่าและกิจการลูกเสือ²

การก่อสร้างสะพานชุดเจริญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติของพระราชบิดาที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานเป็นประจำทุกปีโดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2438 เพื่อบำรุงพระนครให้มีความสง่างามและเป็นทางสาธารณะให้ผู้คนสัญจรไปมาได้สะดวก³ นัยของการสร้างสะพานที่คงทนถาวร สวยงาม และทันสมัยบ่งชี้ความเจริญของกรุงเทพฯ ที่ขยายตัวออกไปทุกทิศจากเดิมมีเฉพาะรอบเกาะรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการตัดถนนใหม่ ๆ เพื่อรองรับรถยนต์ที่เพิ่มมากขึ้น เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กรุงเทพฯ ในเวลานั้นมีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาค้าขายจำนวนมาก จำเป็นที่ชนชั้นนำต้องเร่งสร้างความเจริญและทันสมัยทางกายภาพให้ปรากฏแก่ชาติตะวันตก สะพานที่สวยงามและมีเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ทันสมัยจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งซึ่งช่วยสร้างความสง่างามให้กับพระนคร

รูปที่ 7 สะพานเจริญรัช 31

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.21/7 โปรดเกล้าสร้างสะพานที่ปากคลองตลาดเพื่อเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ศก 130 พระราชทานพระนามว่าสะพานเจริญรัช (19 พฤษภาคม-25 พฤษภาคม 2454)

² พิจิตร พูนพานิช. (ม.ป.ป.). สะพาน ชุด “เจริญ--” นำหน้า ในสมัย ร.6. หน้า C7.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.21/7 โปรดเกล้าสร้างสะพานที่ปากคลองตลาดเพื่อเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ศก 130 พระราชทานพระนามว่าสะพานเจริญรัช (19 พฤษภาคม-25 พฤษภาคม 2454)

รูปที่ 8 การตกแต่งสะพานเจริญรัช 31 ด้วยเครื่องหมาย วปร. และเสีอียนถือดาบที่ราวลูกกรงสะพาน

ในปีสุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้กั้นเงินประจำพระชนมวาร เพื่อสร้างสะพานแต่สวรรคตก่อนสะพานแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมสุขาภิบาลสร้างต่อและพระราชทานนามว่าเฉลิมสวรรค์ 58¹ ธรรมเนียมการสร้างสะพานในสมัยนี้ จะมีการอัญเชิญพระนามาภิไธยย่อหรือสัญลักษณ์บางประการมาใช้เป็นลวดลายประดับสะพานเพื่อให้ทราบว่าเป็นสะพานที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยผู้ใด ในทัศนะของชนชั้นนำสยามนอกจากจะเห็นว่าสะพานช่วยสร้างความเจริญและความสง่างามให้กับพระนครแล้วยังสามารถเป็นเครื่องสังมบุญบารมีตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอีกด้วยโดยถือเป็นการบริจาคตานซึ่งเป็นลักษณะอันดีของความเป็นบัณฑิต เป็นการตั้งอยู่ในพระอัปมาทธรรมประการหนึ่งซึ่งถือเป็นยอดของธรรมทั้งปวง² ดังนั้น สะพานจึงกลายเป็นอนุสาวรีย์ประเภทหนึ่งเพื่อให้ผู้คนที่สัญจรไปมาระลึกถึงเจ้าของเงินผู้บริจาคสร้างสะพานนั้น ๆ

6. จิตรกรรมภายในโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อเป็นห้องพระโรงและที่ประกอบการพระราชพิธีต่าง ๆ เริ่มออกแบบก่อสร้าง พ.ศ. 2450 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2459 สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บนเพดานโดมพระที่นั่งอนันตสมาคมมีภาพเขียนที่ได้รับการกำหนดเนื้อหาและตำแหน่งของภาพโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏในเอกสารกระทรวงนครบาล ความว่า

“(ก) ภาคโค้งด้านเหนือ เขียนเมื่อประชาชนอัญเชิญ เสด็จพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์กลับจากกำพูชประเทศ มาทรงปราบปรามจลาจลในกรุงธนบุรี แลทูลถวายศิริราชสมบัติ

(ข) ภาคโค้งอัฒจรรย์ใหญ่ด้านตะวันออก เขียนเรื่องพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาอิศรสุนทร พระพุทธเลิศล้านภาลัย ทรงสร้างพระปรางวัดอรุณราชวรารามอันเปนพระมหาสถูปหลักพระนครอมรัตนโกสินทร์ เขียนเรื่องพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างป้อมปราการป้องกันพระราชอาณาจักร

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.7.7/6 คำอ่านถวายเปิดสะพานเฉลิมสวรรค์ 58 (22 ตุลาคม 2455)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.7.7/5 รายงานอ่านเปิดสะพานเสาวณี (10 มกราคม 2454)

(ค) ภาคโค้งด้านตะวันตก เขียนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บำรุงการศึกษาพระธรรมวินัย แลพระราชทานอภัยแก่นานาสาสนะนลิตธิทุกชาติทุกภาษา

(ง) ภาคโค้งด้านใต้ เขียนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรแลพระราชทานอภัยแก่ทาสทาสี

(จ) ผนังด้านหน้าท้องพระโรง เขียนแสดงพระบรมราชกฤษฎีกาในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อบรมราชาภิเษก เสด็จออกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ส่วนเพดานโค้งแลโค้งนอกจากนี้ ก็ได้เขียนลวดลายเป็นเรื่องราวต่าง ๆ...¹

เนื้อหาหลักของภาพถูกวาดโดย กาลิเลโอ กิनी ที่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2453 เพื่อรับงานนี้โดยเฉพาะ กิनीได้ออกเที่ยวชมตามวัด พิพิธภณัท และหอพระสมุดเพื่อศึกษาลวดลายและรูปแบบช่างไทยโบราณเพื่อเตรียมร่างแบบเสกิตซ์² ต่อมา กิनी ได้ชวน คาร์โล ริโกลี ให้มาทำงานร่วมด้วย ในเอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่อง การพระราชทานสิ่งของในวันเฉลิมพระที่นั่งอนันตสมาคม ระบุว่า ยี่ สกวันจี เป็นจิตรกรอีกท่านหนึ่งที่เข้ามาปฏิบัติงานตั้งแต่ พ.ศ. 2454 พร้อม ๆ กับคาร์โล ริโกลี³

ลักษณะของภาพพระราชกรณียกิจมีการจัดองค์ประกอบโดยเน้นบุคคลสำคัญอยู่ตรงกลาง มีการเขียนทัศนียวิทยาและแสงเงาแบบตะวันตก ภาพคนมีสีรีระเหมือนจริง (รูปที่ 9) นอกจากนี้เนื้อหาพระราชกรณียกิจที่เป็นหลักบริเวณเพดานโดมสำคัญ ๆ แล้ว ยังมีการผูกกลายโดยใช้กระหนกก้านขดที่แลดูเป็นลายพันธุ์พฤกษาแบบตะวันตกเป็นพื้นหลังมีเทวดาฝรั่งแทรกอยู่ ระหว่างห้องแต่ละห้องประดับสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ เช่น ครุฑ พระยานาค ช้างเอราวัณ (รูปที่ 10) ตรงกลางเพดานแต่ละห้องมีตัวอักษรประดิษฐ์ จปร. และ วปร. เป็นการย้ำว่าทั้งสองพระองค์เป็นผู้ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้

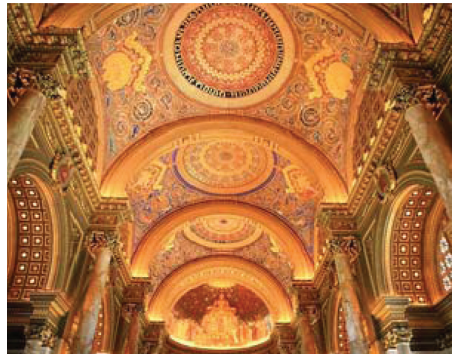
รูปที่ 9 พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระที่นั่งอนันตสมาคม⁴
เพดานโดมด้านทิศเหนือ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.16/77 ขอพระราชทานบำเหน็จความชอบให้แก่ผู้ที่ได้สนองพระเดชพระคุณและการสร้างพระที่นั่งอนันต (27 ธันวาคม-6 มกราคม 2459)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.39.1/6 มีสเตอร์กิณีขอใบบอนูญาติเที่ยวดูตามวัด พิพิธภณัทและหอพระสมุดเพื่อจะได้เตรียมทำ (โบเซตตี) (22-27 พฤศจิกายน 2454)

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 รล.7.1/4 พระราชทานของในกาลเฉลิมพระที่นั่งอนันตสมาคม พ.ศ. 2459 (27 ธันวาคม 2459)

⁴ travelingthruhistory. (2018). Ananta Samakhom Throne Hall. (Online).

รูปที่ 10 ภาพวาดตกแต่งเพดานโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม¹

จากความสำเร็จในการก่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้ซึ่งใช้เวลายาวนานถึง 9 ปี เป็นพระที่นั่งขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบคลาสสิกและใช้เทคโนโลยีการก่อสร้างที่ทันสมัยที่สุดในขณะนั้น² แม้ว่าเจ้านายพระราชทรัพย์จำนวนมากแต่ก็ทำให้ชนชั้นนำสยามเกิดความภาคภูมิใจมากเช่นกัน วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีเฉลิมพระที่นั่งอนันตสมาคม ส่วนหนึ่งในคำกราบบังคมทูลของข้าราชการและบรรดาเชื้อพระวงศ์ต่างแสดงความปิติยินดีและถือเป็นมหามงคลพิธีที่ช่วยเพิ่มพูนกฤดาภินิหารของราชวงศ์จักรี

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้วาดภาพแสดงพระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในราชวงศ์จักรีในพระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่สะท้อนความมั่นคงและมั่งคั่งของพระมหากษัตริย์ในแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภาพของพระมหากษัตริย์รัชกาลก่อนหน้าแต่ละพระองค์ที่ทรงอุทิศสหายารากฐานให้สยามในด้านต่าง ๆ จึงถูกเลือกมานำเสนอเพื่อสร้างความทรงจำให้กับผู้ที่ใช้พื้นที่ภายในซึ่งได้แก่ เชื้อพระวงศ์ ข้าราชการบริวารทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน รวมทั้งชาวตะวันตกที่ถูกเชิญเข้าร่วมในพระราชพิธีต่าง ๆ ดังนั้นภาพวาดในโดมพระที่นั่งอนันตสมาคมจึงทำหน้าที่เป็นอนุสาวรีย์เพื่อสร้างความทรงจำให้ระลึกถึงพระวีริยะอุทิศสหายารากของกษัตริย์แต่ละพระองค์ที่ช่วยสร้างสยามให้เจริญรุ่งเรือง

แนวคิดอนุสาวรีย์กับการสร้างความทรงจำ

ใน *อักขราภิธานศัพท์* ของแดนปีช แบรดเลย์ ที่ดีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416) ไม่ปรากฏคำว่าอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ แต่มีคำที่ใกล้เคียงคือ คำว่า “อนุสร คำหนึ่ง” หมายถึง ระลึกถึงเนื่อง ๆ หรือรำพึงถึงเนื่อง ๆ³ *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* อธิบายว่า “อนุสรณ์” หมายถึง เครื่องระลึก, ที่ระลึก ส่วนคำว่า “อนุสาวรีย์” หมายถึง สิ่งที่สร้างไว้เป็นที่ระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ เป็นต้น เช่น อาคาร หลุมฝังศพ รูปปั้น

¹ Retrieved February 2, 2018, from <https://canitelluy.files.wordpress.com/2015/01/inside-of-throne-hall.jpg>

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.6 น.18/38 คำถวายไชยมงคลและพระราชดำรัสตอบในการต่าง ๆ (30 ธันวาคม-11 มกราคม 2459)

³ แบรดเลย์. (2514). *อักขราภิธานศัพท์*. หน้า 795.

ทั้งนี้ “ความทรงจำ” เป็นสิ่งเดียวที่หลงเหลืออยู่ที่ทำให้บุคคลที่ตายไปแล้วในความเป็นจริงยังคงมีตัวตน มีความเป็นอมตะ ไม่ได้หมายถึงความไม่ตายในเชิงกายภาพแต่เป็นการดำรงอยู่หลังการตาย ความทรงจำเกี่ยวกับบุคคลทำให้ผู้ตายยังคงมีชีวิตอยู่ในจิตสำนึกของผู้ที่เขาจดจำ รูปปั้น อนุสาวรีย์ หรือสุสานจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความทรงจำ ผลงานศิลปะประเภทต่าง ๆ จึงเป็นภาพตัวแทนซึ่งแทนตัวบุคคลที่ถูกสร้างขึ้น¹ ดังนั้น การสร้างอนุสาวรีย์ คือ การทำให้สิ่งนั้นยังไม่ตายไปจากความทรงจำของผู้คน ถือเป็นสัญลักษณ์ทางสังคมที่ใช้สื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดอย่างหนึ่ง

ถ้าแปลว่าอนุสาวรีย์ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์สำคัญ สังคมไทยรู้จักอนุสาวรีย์มานานแล้ว เช่น สถูปเจดีย์หรือพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศไทยมากกว่า 1,000 ปี มาแล้ว หรือก่อนหน้าที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปผู้คนในแถบนี้ได้สร้างบางอย่างเพื่อเป็นตัวแทนบรรพบุรุษของตัวเองขึ้นบูชา เช่น ไทหินนับพันในทุ่งไหหินซึ่งบรรจุอัฐิหรือกระดูกของคนตาย ดังนั้นธรรมเนียมการสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแทนคนตายซึ่งอาจกลายเป็นเทพหรือผีเพื่อให้ลูกหลานกราบไหว้บูชาจึงเข้าไปปะปนอยู่ในพระพุทธรูปศาสนาแบบไทย ๆ สมัยอยุธยา มีรูปปั้นพระเจ้าอู่ทองซึ่งขุนนางจะต้องเข้าไปสักการะก่อนทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สังข์จากรูปพระเจ้าอู่ทองจึงเทียบได้กับพระเสื้อเมืองหรือทรงเมือง (ผี เสื้อหรือเชื้อของบรรพบุรุษ) ตามความเชื่อของหมู่บ้านไทยซึ่งต้องสถิตอยู่ในศาลประจำเมืองไม่ใช่เป็นรูปเคารพที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะสำหรับให้คนระลึกถึงวีรกรรมของพระองค์ ดังนั้นคนไทยในสมัยโบราณไม่ได้คิดถึงอนุสาวรีย์แต่คิดถึงรูปเคารพ จะเป็นรูปเคารพในพระพุทธรูปศาสนาหรือรูปเคารพในความเชื่อเรื่องผีก็ตาม แต่ไม่ใช่อนุสาวรีย์ตามความหมาย Monument แบบตะวันตกที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในฐานะที่เป็นความทรงจำร่วมกันของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันของสมาชิกในสังคม²

อนุสาวรีย์แตกต่างกับรูปเคารพในแง่ที่ว่าอนุสาวรีย์จะต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะเพื่อให้ใคร ๆ สามารถเข้าถึงหรือมองเห็นได้ อนุสาวรีย์จึงทำหน้าที่ชวนให้ผู้คนระลึกถึงอดีตที่เป็นสมบัติหรือความทรงจำร่วมกัน อนุสาวรีย์ถูกสร้างขึ้นโดยรัฐ 2 ประเภท คือ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และรัฐชาติ ซึ่งรัฐทั้ง 2 ประเภทนี้ได้สร้างอดีตขึ้นเป็นประวัติศาสตร์และพยายามให้ทุกคนในรัฐยึดถือประวัติศาสตร์นั้นว่าเป็นอดีตร่วมกันของคนทุกคน การที่จะทำให้คนในรัฐยึดถือประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นร่วมกันได้นั้นก็ต้องอาศัยระบบการศึกษามวลชน การสื่อสารมวลชน พิธีกรรม และอนุสาวรีย์ อนุสาวรีย์จึงเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งที่มีอำนาจคัดเลือกหยิบเอาประวัติศาสตร์ส่วนที่รัฐต้องการจะใช้ประโยชน์มาสร้างให้เป็นรูปธรรม เข้าถึงได้ง่าย เร้าอารมณ์ได้ดี และนี่คือเหตุผลที่อนุสาวรีย์ต้องตั้งอยู่ในที่สาธารณะ³

อนุสาวรีย์ที่ถือเป็นอนุสาวรีย์ตามความหมายแบบตะวันตกแห่งแรกในสยาม คือ พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระบรมรูปทรงม้า เพราะเป็นอนุสาวรีย์ที่ตั้งอยู่ในที่สาธารณะ อีกทั้งยังทำหน้าที่ให้ผู้พบเห็นระลึกถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจที่ส่งผลต่อคนจำนวนมาก ความทรงจำนี้จึงถือเป็นสมบัติร่วมกันของคนในชาติ⁴

แนวคิดดังกล่าวได้รับการสืบทอดต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏชัด

¹ ธนาวิ โชติประดิษฐ. (2553). การเมืองในภาพของมูสตาฟา เคมาล อัทตาเติร์ก : การเมืองและการแย่งชิงความทรงจำเกี่ยวกับ “พ่อของชาวเติร์ก”. ใน *ความทรงจำ : ปัจฉิมลิขิตของการลืม*. หน้า 70.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. หน้า 75-77.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 79.

⁴ สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2537). *ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย*. หน้า 11.

ในพระราชดำรัสตอบในพระราชพิธีอภิเษกพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งคือตึกบัญชาการหรือตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงมีพระราชประสงค์เพื่อให้โรงเรียนนี้เป็น “...ราชานุสาวรีย์รำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชของชาติไทย...”¹

ในขณะที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ซึ่งสร้างในเวลาไล่เลี่ยกัน แม้มุขีจะไม่ใช่พบหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเพื่อเป็นพระบรมราชานุสาวรีย์ให้กับพระองค์เอง แต่การใช้ตราพระราชลัญจกรพระวชิระประดับหน้าบันด้านทิศตะวันออกอาคารหอประชุมซึ่งเป็นอาคารสาธารณะก็เพื่อย้ำเตือนให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้สถาปนาโรงเรียนแห่งนี้ ในส่วนของอนุสาวรีย์ทหารอาสา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์แน่ชัดว่าให้สร้างเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ภายใต้การตัดสินใจพระทัยของพระองค์ที่นำประเทศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยได้รับความร่วมมือจากคนในชาติสมัครเป็นทหารอาสาจำนวนมาก² การเข้าร่วมสงครามและได้รับชัยชนะในครั้งนี้ถือเป็นเกียรติภูมิของชาติไทยที่ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แก่นานาชาติอารยประเทศ อนุสาวรีย์ทหารอาสาจึงทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความทรงจำร่วมกันของคนในชาติ

ตามความเชื่อของชนชั้นนำสมัยรัตนโกสินทร์เห็นว่าการสร้างอนุสรณ์สถานหรืออนุสาวรีย์มีอยู่ 3 ประเภท คือ หนึ่ง สร้างเป็นรูปหรือวัตถุใด ๆ ให้เป็นเครื่องหมายที่ระลึกหรือเป็นเกียรติยศโดยเฉพาะไม่ได้หวังให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น พระบรมรูปทรงม้า สอง สร้างเป็นอาคารสถานที่เพื่อเป็นประโยชน์สาธารณะ อาจมีรูปหรือสัญลักษณ์ใด ๆ ประกอบด้วย เช่น กุศลสถาน โรงพยาบาล และสาม ใช้วิธีรวบรวมเงินสำหรับการกุศล เช่น เงินทุนสร้างพระไตรปิฎกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว³

น่าสังเกตว่าชนชั้นนำให้ความสำคัญกับการควบคุมการก่อสร้างอนุสาวรีย์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์อย่างมาก ครั้งหนึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรีขอพระบรมราชานุญาตนำรูปพระร่วงไปหล่อสร้างเป็นอนุสาวรีย์เพื่อให้ชาวลพบุรีสักการบูชาขอพรปีใหม่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานอนุญาตแต่ได้รับการทักท้วงจากเจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาลที่เสนอให้พิจารณาสอบสวนถึงความต้องการที่แท้จริงของการสร้างอนุสาวรีย์ดังกล่าว⁴ ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ชี้ให้เห็นว่าชนชั้นนำเองก็ตระหนักถึงอิทธิพลของอนุสาวรีย์ว่ามีความสำคัญต่อความคิดของผู้คนอยู่มาก

เมื่อศึกษาบริบทการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งดูเหมือนว่าเป็นไปอย่างราบรื่นเนื่องจากพระองค์ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นองค์รัชทายาทอย่างถูกต้อง รวมทั้งสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นคลี่คลายไปในทางที่ดีเนื่องจากการปฏิรูปการปกครองที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ชนชั้นนำสยามมั่นใจว่าตนเองรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก อีกทั้งได้รับประโยชน์จากการรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์จนกลายเป็นรัฐสมัยใหม่

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.4/30 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนจุฬาลงกรณ์ (23 ธันวาคม 2453-6 สิงหาคม 2468).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.3/19 พระราชดำรัสเฉลิมม.พ.ศ. 2460 - 2462 (21 ตุลาคม 2460-19 ธันวาคม 2462).

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.2/24 หนังสือที่ชนมาจากวังบูรพา “เรื่องสร้างปฐมราชานุสรณ์” (25 กุมภาพันธ์-13 มีนาคม 2470).

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ. 12/30 พระยากำจัตย ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี ขอรูปพระร่วงไปหล่อ (24 มีนาคม 2466-7 พฤษภาคม 2467).

ที่เรียกว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่จากการที่สยามประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ เช่น กลุ่มชาวจีน ซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างมาก หรือกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เพิ่งถูกรวมเข้ามาเป็นประชากรส่วนหนึ่งของรัฐ เช่น ลาวล้านนา ลาวอีสาน หัวเมืองมลายู ฯลฯ ซึ่งคนเหล่านี้ยังคงขาดความจงรักภักดีที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และขาดจิตสำนึกของความเป็นชาติร่วมกัน เนื่องจากสยามในเวลานั้นยังไม่ปรากฏสัญลักษณ์เฉพาะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นภาษา ศาสนา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ลัทธิชาตินิยมเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม แต่เนื่องจากแนวคิดชาตินิยมเป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรมทำให้พระองค์ต้องสร้างสัญลักษณ์บางประการให้ปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น การจัดตั้ง เลือป่า การแจกพระบรมรูปและธงชาติ ฯลฯ หนึ่งในนั้น คือ การสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นหัวใจสำคัญของเรื่องผ่านอนุสรณ์สถานหรืออนุสาวรีย์ที่ปรากฏเป็นงานศิลปกรรม ในรูปแบบต่าง ๆ ถือเป็น การสร้างความทรงจำแบบรวมศูนย์ให้กับคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทสรุป

ศิลปกรรมภายใต้แนวคิด “อนุสาวรีย์” ที่ถูกสร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลายประเภท เช่น โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ตึกบัญชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สะพานชุดเจริญ อนุสาวรีย์ทหารอาสา อนุสรณ์สถานเจดีย์ยุทธหัตถี จิตรกรรมในโดมพระที่นั่งอนันตสมาคม ฯลฯ ศิลปกรรมเหล่านี้ในภาพรวมสะท้อนแนวคิดสำคัญ คือ การสร้าง “อนุสาวรีย์” ตามแนวคิดแบบตะวันตก เพื่อสร้าง “ความทรงจำ” ร่วมกันให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริบทการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วงที่ทรงเผชิญปัญหาการขาดความสามัคคีของคนในชาติ ทั้งจากเชื้อพระวงศ์และข้าราชการที่ใกล้ชิด รวมทั้งประชาชนที่เพิ่งถูกรวมกันเป็นชาติ พระองค์ทรงใช้แนวคิดชาตินิยมเพื่อปลุกเร้าความเป็นชาติ ทรงสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำร่วมกันของคนในชาติผ่านศิลปกรรม ในฐานะ “อนุสรณ์สถาน” หรือ “อนุสาวรีย์” ตามแบบตะวันตกโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภ.51M_000070 หอประชุมโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย.

..... เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.7.7/5 รายงานอ่านเปิดสะพานเสาวณี (10 มกราคม 2454).

..... เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.7.7/6 คำอ่านถวายเป็นเปิดสะพานเฉลิมสวรรค์ 58 (22 ตุลาคม 2455).

..... เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.16/77 ขอพระราชทานบำเพ็ญความชอบให้แก่ผู้ที่ได้สนองพระเดชพระคุณและการสร้างพระที่นั่งอนันต์ (27 ธันวาคม-6 มกราคม 2459).

..... เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.18/38 คำถวายไชยมงคล และพระราชดำรัสตอบในการต่าง ๆ (30 ธันวาคม-11 มกราคม 2459).

..... เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.20.8/34 การสมโภชพระราชอาณาจักรพ้นจากสภาพสงครามและพระราชทานบำเพ็ญความชอบแก่กองทหารซึ่งกลับจากราชสงคราม (3 กันยายน-11 ตุลาคม 2462).

- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.20.8/35 งานฉลองพระนครและฉลองขวัญทหารอาสา (20-25 กันยายน 2462).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.20.16/39 พระราชดำรัสในงานบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ พระสถูป ตำบลดอนเจดีย์ (4-18 กุมภาพันธ์ 2456).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.21/7 โปรดเกล้าสร้างสะพานที่ปากคลองตลาดเพื่อเป็นพระบรมราชูทิศในการเฉลิมพระชนม์พรรษา ศก 130 พระราชทานพระนามว่าสะพานเจริญรัช (19 พฤษภาคม-25 พฤษภาคม 2454).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น.39.1/6 มิสเตอร์กินีขอใบอนุญาตเที่ยวดูตามวัดพิพิธภัณฑ์และหอพระสมุดเพื่อจะได้เตรียมทำ (โบเซตตี) (22-27 พฤศจิกายน 2454).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.4/30 โรงเรียนข้าราชการพลเรือน จุฬาย (23 ธันวาคม 2453-6 สิงหาคม 2468).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 กระทรวงศึกษาธิการ ร.6 ศ.4/59 โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (11 มกราคม 2453-20 ธันวาคม 2467).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.1.3/19 พระราชดำรัสเฉลิม พ.ศ. 2460 – 2462 (21 ตุลาคม 2460-19 ธันวาคม 2462).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.2/24 หนังสือที่ชนมาจากวังบูรพา “เรื่องสร้างปฐมราชานุสรณ์” (25 กุมภาพันธ์-13 มีนาคม 2470).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.12/9 ก่อสร้างพระเจดีย์ที่ดอนพระเจดีย์แขวงเมืองสุพรรณบุรี (6 กันยายน 2456-17 สิงหาคม 2513).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ. 12/30 พระยากำจัตย์ ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี ขอรูปพระร่วงไปหล่อ (24 มีนาคม 2466-7 พฤษภาคม 2467).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 เบ็ดเตล็ด ร.6 บ.16.6/4 เลือป่า พระราชดำรัสในงานบวงสรวงสมเด็จพระนเรศวร ณ พระสถูป ตำบลดอนเจดีย์ (28 มกราคม 2456).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 ร.6 รล.7.1/4 พระราชทานของในการเฉลิม พระที่นั่งอนันตสมาคม พ.ศ. 2459 (27 ธันวาคม 2459).
- เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 6 ร.6 รล.18/4 อนุสาวรีย์ทหารอาสาในงานพระราชสงคราม (7 สิงหาคม 2462-19 กรกฎาคม 2465).

หนังสือและบทความ

- กรรณภิรมย์ สุวรรณานนท์. (2524). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- อมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), จมื่น. (แจ่ม สุนทรเวช). (2520). *พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องอนุสรณ์ดอนเจดีย์พระนเรศวร*. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2550). *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: มติชน.

- เทพ บุญตานนท์. (2559). *การเมืองในการทหารไทยสมัยรัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธนาวี โชติประดิษฐ์. (2553). การเมืองในภาพของมูस्ताฟา เคมาล อัดตาเติร์ก : การเมืองและการแย่งชิงความทรงจำเกี่ยวกับ “พ่อของชาวเติร์ก”. ใน *ความทรงจำ : ปัจฉิมลิขิตของการล้ม*. หน้า 70-81. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- แบรดเลย์, แดนบ็ช. (2514). *อักขรวิธานศัพท์*. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.
- พิจิตร พูนพานิช, ม.ป.ป. *สะพาน ชุด “เจริญ--” นำหน้า ในสมัย ร.6*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยามสมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2480*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2537). *ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.